

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕЛЬНИЧУК ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК: [368.9+369]

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Тернопіль – 2013

Дисертація на правах рукопису.

Робота виконана у ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника" Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
Ткачук Ірина Григорівна,
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника",
завідувач кафедри фінансів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Баранова Вікторія Глібівна
Одеський національний економічний університет,
завідувач кафедри фінансів

кандидат економічних наук, доцент
Мальований Михайло Іванович
Уманський національний університет садівництва,
доцент кафедри фінансів і кредиту

Захист відбудеться ____ лютого 2013 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.03 у Тернопільському національному економічному університеті за адресою: 46020 м. Тернопіль, вул. Львівська, 11 а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46020 м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий ____ січня 2013 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М. П. Шаварина

Підписано до друку 21. 12. 2012 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Ум. друк. арк. 0,9. Зам № А031-12. Тираж 130 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46004

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Львівська, 3, м. Тернопіль, 46004
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ринок страхування життя в кожній країні є індикатором економіки та сталого розвитку підприємництва. Коли стабільність та добробут країни досягає певного рівня, то і працівники, і роботодавці починають думати про своє майбутнє, забезпечувати свою старість, фінансувати ризики, які існують у житті кожної людини. Стрімке старіння населення всіх країн світу виснажує фінансову спроможність громадян, що призводить до низького рівня охорони здоров'я та пенсійного забезпечення. Страхування життя дає змогу забезпечити щоденний захист людини – як сьогодні, так і в майбутньому. Це призводить до виникнення двох ефектів – у держави з'являються додаткові довгострокові кошти, які забезпечують фінансування інвестиційних проектів, що сприяє подальшому розвитку економіки країни; громадяни отримують страховий захист, накопичення на майбутні періоди, а відтак – захист інтересів людини.

Ринок страхування життя в Україні перебуває на етапі формування. Основними перешкодами і проблемами його розвитку є нестабільна соціально-економічна ситуація на сучасному етапі та особливість культурно-історичних традицій українського суспільства. Тому, навіть при суттєвих змінах в законодавчій базі, ринок страхування життя займає досить слабе місце в економіці та потребує змін в державному регулюванні, а саме: посилення правових та економічних механізмів захисту інтересів страхувальника та стимулювання населення і роботодавців до укладання договорів; удосконалення інвестиційно-кредитного законодавства, напрямів та сфер діяльності страховика з страхування життя, створення засад для об'єднання страхової та пенсійної системи в Україні.

Значний науковий внесок у розвиток страхування життя здійснили вітчизняні вчені, що досліджували проблеми страхування життя: А. Александрова, М. Александрова, Є. Андрієвський, В. Базилевич, К. Базилевич, В. Баранова, Н. Внукова, К. Воблий, І. Габидулін, О. Гаманкова, В. Гетьман, Л. Горбач, Н. Долгошея, О. Залетов, О. Заруба, М. Клапків, О. Кнейслер, М. Мальований, Д. Марценішин, С. Осадець, А. Таркуцяк, І. Ткачук, Т. Федорова, Я. Шумелда, В. Фурман та багато інших.

Питаннями страхування життя займаються зарубіжні науковці – В. Гаркуша, В. Горін, Ж. Монкієвич, Т. Назлоян, М. Піккард, М. Попов, В. Райхер, Т. Санговськієжо, Б. Сербіновський, В. Тулінов, В. Шахов, Р. Юлдашев та ін.

Однак недостатньо вивченими залишаються проблеми поєднання страхового та пенсійного забезпечення населення України, потребує удосконалення страхування життя в Україні, що і зумовило необхідність їх подальшого дослідження. Недостатній рівень теоретичних розробок та необхідність вирішення проблем удосконалення законодавчої бази страхування життя, активізації інвестиційної діяльності страховика, збалансування інтересів страховика і страхувальника обумовлюють актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою науково-дослідних робіт кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника" за темами "Фінансово-економічні

проблеми сталого розвитку регіону" (№ державної реєстрації 0107U001368) та "Інноваційно-інвестиційні моделі забезпечення соціально-економічного розвитку регіону" (№ державної реєстрації 0110U000473). Участь автора у їх виконанні полягає у розробці пропозицій щодо удосконалення страхування життя, економічних ризиків у впровадженні інвестиційних проектів в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад страхування життя та розроблення методичних підходів та практичних рекомендацій щодо його удосконалення. Відповідно до цього були поставлені такі основні завдання:

- розкрити економічну сутність дефініцій страхування та страхування життя;
- узагальнити теоретичні засади організаційно-правового забезпечення страхування життя;
- систематизувати показники, які визначають ефективність діяльності компаній із страхування життя;
- проаналізувати фінансове забезпечення діяльності компаній із страхування життя;
- дослідити імперативи інвестування та розміщення коштів страховиків;
- оцінити ефективність діяльності компаній із страхування життя;
- виявити тенденції розвитку страхування життя в Україні та сформулювати пропозиції щодо його удосконалення;
- запропонувати методичні рекомендації щодо розробки інвестиційного проекту для страхових компаній у напрямку активізації їх інвестиційної діяльності;
- виявити та узагальнити чинники збалансування інтересів страховика і страхувальника в контексті розвитку страхування життя в Україні.

Об'єктом дослідження є система страхування життя.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні засади страхування життя в Україні.

Методи дослідження. У дисертації використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, які взаємопов'язані між собою та застосовувалися у роботі в логічному та послідовному зв'язку: методи структурно-логічного та концептуального аналізу, сходження від абстрактного до конкретного, синтезу щодо дослідження понятійного апарату страхування життя, вивчення цілісності, єдності та взаємозв'язку його суб'єктів; історичний метод – для розгляду еволюції наукових поглядів на роль страхування життя у суспільстві та в економіці держави; методи інформаційно-логічного аналізу – для характеристики та оцінки страхових компаній, стану законодавчої бази, державного регулювання у сфері страхування життя; таблично-графічний метод – для наочного відображення динаміки абсолютних і відносних показників; економіко-математичний метод, метод економічного моделювання, трендовий аналіз та факторний аналіз – при визначенні можливостей поліпшення фінансового стану страховика та розробці інвестиційних проектів, оптимізації доходів у контексті збалансованості інтересів страховика і страхувальника; прийоми абстрактно-логічного методу – для теоретичних узагальнень і формування висновків.

Теоретичною та інформаційною базою дослідження є основні положення відповідних законодавчих та нормативних актів України; статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, страхових компаній; наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми – обґрунтування теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо удосконалення страхування життя в Україні. Зміст найбільш важливих наукових результатів, отриманих особисто автором відповідно до поставлених завдань дослідження, полягає у тому, що:

вперше:

– запропоновано наукові підходи до визначення оптимального рівня вартості страхування життя у контексті збалансованості інтересів страховика та страхувальника на ринку страхування життя. Розрахунок оптимальної ціни страхового продукту, що задовольняє страховика та страхувальника, забезпечується за умови: загальнообов'язкового страхування життя через програми довгострокового страхування життя з метою пенсійного забезпечення; вільного вибору страховика; обізнаності населення у сфері накопичення та страхування життя, для покращення умов соціально-економічного стану людини та підвищення кількості застрахованих у страхових компаніях;

удосконалено:

– систему показників оцінки фінансового стану страхових компаній з страхування життя, що застосовується при: аналізі страховиків за рейтинговими показниками з елементами визначення проміжних коефіцієнтів фінансової залежності показників; розрахунку коефіцієнтів стійкості страхової компанії; визначенні факторів впливу на фінансовий стан; розрахунку та аналізі ймовірності банкрутства страхової компанії. Розроблено методику комплексного оцінювання економічного потенціалу фінансової незалежності страхової компанії зі страхування життя, що сприяє об'єктивному відображенню стану страховика і можливості його подальшої діяльності, а також прийняття ефективних рішень страхувальниками щодо накопичення коштів та страхування життя в даній компанії;

– підходи щодо активізації інвестиційної діяльності страхових компаній з страхування життя за принципом вкладення страхових резервів у банківські депозити. У такому напрямку розроблено проект, що включає визначення "надійного" банку, аналіз його депозитних пропозицій та спрогнозований інвестиційний дохід від депозитних вкладів;

дістало подальший розвиток:

– трактування поняття "страхування" як системи фінансово-економічних відносин між страховиком та страхувальником щодо створення страхових (грошових) фондів за рахунок осіб, зацікавлених у захисті своїх інтересів, майна, здоров'я та життя при настанні страхових випадків і повного або часткового відшкодування втрат цих осіб від непередбачених подій та надання їм (чи їхнім сім'ям) допомоги у разі настання страхових випадків страховиком, що регламентується договором страхування. На відміну від існуючих підходів, дане

трактування робить акцент на широкому значенні поняття і важливості всіх його аспектів у багатозначності суті страхування;

– теоретичні підходи до трактування "страхування життя" як виду матеріального захисту людини (страхувальника, застрахованого) страховиком при настанні нещасного випадку чи хвороби, а також смерті застрахованої особи або дожиття, що обумовлено договором страхування між страховиком і страхувальником на умовах регулярних страхових внесків страхувальником та виплати страхової суми при виникненні страхових випадків – страховиком. На відміну від існуючих, такий підхід дає змогу розширити сутність страхування життя, врахувавши його економічний, соціальний та правовий зміст;

– напрями нормативно-правового регулювання довгострокового страхування життя в Україні шляхом включення загальнообов'язкового довгострокового страхування життя у Закон України "Про страхування" через вільний вибір страхової компанії.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні наукових здобутків у галузі накопичувального страхування життя, а саме, через поглиблення наукових знань про фінансові методи реалізації інтересів накопичувальної страхової системи в Україні. Сформульовані й обґрунтовані в дисертаційній роботі пропозиції можуть застосовуватися відповідними органами пенсійного забезпечення, страховиками з накопичувального страхування життя та страхувальниками, з метою вдосконалення правових основ і практики пенсійного та страхового забезпечення, фінансової системи страхування життя.

Практичне значення полягає у використанні результатів дисертаційного дослідження у поточній діяльності ПрАТ "Аліко Україна" щодо змін вартості страхових накопичувальних програм страхування життя з урахуванням збалансування інтересів страховика та страхувальника, оцінки ефективності діяльності компанії, напрямів активізації інвестиційної діяльності (довідка № 11 від 15.08.2011 р.).

Практичне значення полягає у використанні результатів наукового дослідження при розробленні філією СК "ТАС" в м. Христинівка Черкаської області рекомендацій до Головного офісу компанії "ТАС" щодо змін в програмах накопичувального страхування життя з урахуванням збалансування інтересів страховика та страхувальника (довідка № 79 від 29.10.2009 р.).

Результати наукової роботи знайшли застосування у практичній діяльності брокерів з продажу продуктів з довгострокового страхування життя, а саме проект збалансування інтересів страховика та страхувальника, аналіз діяльності ринку страхування життя (довідки № 201 від 29.10.2010 р. та № 81 від 5.09.2011 р.).

Результати дисертаційного дослідження впроваджені в навчальний процес Європейського університету Уманської філії (довідка № 365 від 07.10.2011 р.).

Особистий внесок здобувача. Проведене дослідження є самостійною, одноосібно виконаною науковою працею. Науково-теоретичні положення, прикладні розробки і висновки належать авторові.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації і результати проведених досліджень доповідались та обговорювалися на засіданнях кафедри фінансів, наукових конференціях викладачів та аспірантів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника" впродовж 2004–2010 рр.; на міжнародних та науково-практичних конференціях: "Формування сучасної стратегії підприємницької діяльності" (м. Умань, 2004 р.), "Фінансове та інституційне забезпечення підприємництва в Україні" (м. Київ, 2005 р.), "Наука і освіта" (м. Дніпропетровськ, 2005 р.), "Актуальні питання сучасної економічної науки і практики" (м. Львів, 2011 р.).

Публікації. Опубліковано 11 наукових праць загальним обсягом 3,36 друк. арк., які належать автору особисто. У 7 статтях відображено основні наукові результати дисертації (обсяг 2,77 друк. арк.).

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації має такі елементи: вступ, три розділи основної частини, висновки, список використаних літературних джерел із 175 найменувань, додатки. Робота викладена на 187 сторінках комп'ютерного набору. Дисертація вміщує 41 таблицю, 45 рисунків і 5 додатків на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі "**Теоретико-концептуальні засади страхування життя**" поглиблено економічну сутність дефініцій "страхування" та "страхування життя", розкрито теоретичні аспекти організаційно-правового забезпечення страхування життя, обґрунтовано та систематизовано теоретико-методичні засади діяльності страховиків з страхування життя в Україні.

У роботі систематизовано визначення "страхування" деяких учених в такі підходи: з точки зору інтересів страховика та виду діяльності; з точки зору страхувальника (застрахованого); з точки зору економічних відносин між суб'єктами страхування (як економічну категорію).

На основі розглянутих тверджень вчених-економістів сформоване власне трактування категорії страхування як системи фінансових відносин, які виникають між страховиком та страхувальником на основі створення страхових (грошових) фондів за рахунок осіб, зацікавлених у захисті своїх інтересів, майна, здоров'я та життя за умови настання страхових випадків і повного або часткового відшкодування втрат цих осіб від непередбачених подій та надання їм (чи їхнім сім'ям) допомоги у разі настання страхових випадків страховиком згідно з договором страхування.

У дисертації узагальнено трактування поняття "страхування життя" і його визначено як вид страхування, що забезпечує матеріальний захист людини (страхувальника, застрахованого) страховиком при настанні нещасного випадку чи хвороби, а також смерть застрахованої особи або дожиття, що обумовлено договором страхування між страховиком і страхувальником, на умовах регулярних страхових внесків страхувальником та виплати страхової суми при виникненні страхових випадків (смерть, дожиття) – страховиком.

Проведено хронологічний аналіз страхового забезпечення і виявлено позитивні та негативні моменти становлення страхового законодавства в Україні. Виявлено неврегульовані законодавством питання, які потребують вирішення, а саме: об'єднання страхування життя з іншими видами страхування (медичне та пенсійне) – як наслідок, збільшення джерел доходів страховика, фінансове забезпечення відшкодування страхових випадків; питання статутного фонду страховика – мінімальний статутний фонд страховика, що визначено законодавством, на думку автора, повинен зростати відповідно збільшенню обсягу страхових премій у компанії з метою їх додаткового забезпечення; запровадження податкових пільг для страхувальників (застрахованих) за програмами короткострокового страхування життя; перестраховання страховика в компаніях-перестраховиках за інвестиційним рівнем uaAAA Національної рейтингової шкали; питання пенсійного забезпечення через довгострокове страхування життя на основі другого рівня пенсійного забезпечення; розширення напрямів інвестиційної та кредитної діяльності страхової компанії.

Для точного відображення функціонування страхової компанії з страхування життя запропоновано комплексний аналіз, який складається з трьох етапів: аналіз фінансового забезпечення діяльності страхової компанії з страхування життя; аналіз інвестиційної діяльності; оцінка ефективності діяльності таких компаній. На кожному етапі аналізу запропоновано групи показників для його цифрового відображення (рис. 1).

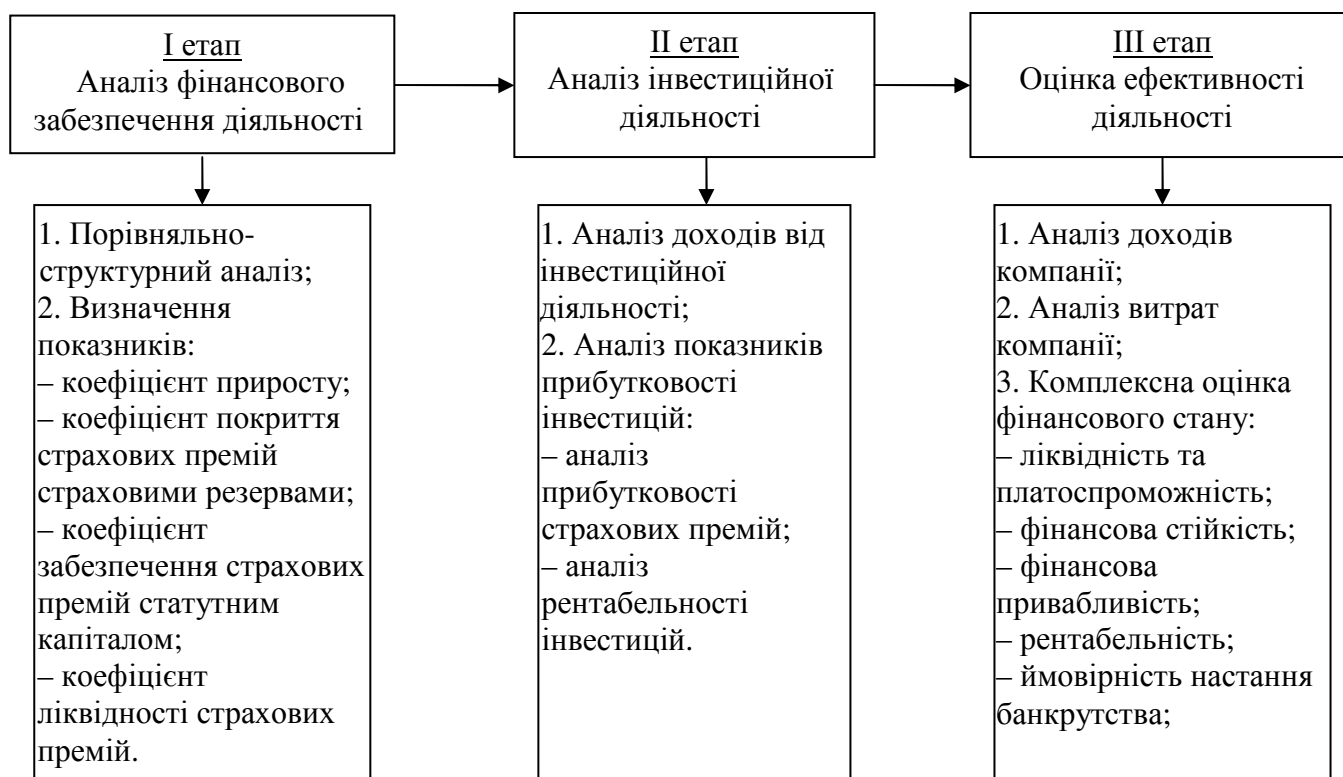

Рис. 1. Система комплексного аналізу функціонування компаній з страхування життя

На основі загальновідомих статистичних коефіцієнтів розроблено показники, адаптовані до специфіки діяльності з страхування життя, а саме: коефіцієнт покриття страхових премій страховими резервами; коефіцієнт забезпечення страхових премій статутним капіталом; коефіцієнт ліквідності страхових премій; прибутковість страхової премії; рентабельність інвестицій.

У другому розділі дисертації **"Практика та проблематика функціонування компаній з страхування життя"** проаналізовано практику та особливості формування фінансового забезпечення діяльності компаній з страхування життя; досліджено особливості розміщення коштів страховиків та імперативи інвестування страхових резервів; здійснено оцінку ефективності діяльності компаній з страхування життя.

Дослідження ринку страхування життя розпочато з 2003 р. На той час в Україні існувало 20 таких страховиків. Для аналізу функціонування страхових компаній з страхування життя обрано компанії з найвищим рівнем статутного капіталу у 2003 р. – САТ "Граве Україна", ПрАТ "Аліко Україна" та САТ "ТАС". Станом на 31.12.11 р. в Україні зареєстровано 67 компаній з страхування життя.

Проведений аналіз оцінки ефективності діяльності компаній дав можливість констатувати, що визначення реального стану страховиків можливе лише за допомогою комплексу фінансових показників, що спрямовані на відображення фінансового стану та результатів інвестиційної діяльності: статутний капітал – законодавчо регламентований критерій створення страхової компанії з страхування життя; власний капітал – достатність капіталу забезпечує покриття прийнятих зобов'язань; страхові премії – основне джерело фінансового забезпечення страховика, його інвестиційної діяльності та формування резервів; страхові резерви – гарант платоспроможності страховика, що формується за рахунок страхових премій та доходів від інвестування коштів таких резервів; активи – узагальнюючий показник фінансового забезпечення компанії.

Здійснено аналіз додаткових показників, що поглиблюють дослідження фінансового стану страховика, його платоспроможності та ліквідності і впливають на прийняття рішення щодо страхування життя (довіра до страховика): страхові виплати – показник виконання зобов'язань за договорами; кількість застрахованих – один з показників довіри до компанії.

Для страхової компанії та її клієнтів важливим джерелом отримання прибутку є інвестиційна діяльність. Джерелами інвестиційного доходу є дохід, отриманий за рахунок власних коштів (статутний та гарантійний фонди), та дохід, отриманий за рахунок інвестування страхових резервів (страхові премії). 15% доходу від інвестування страхових резервів і 100% – від власних коштів належать компанії, а 85% прибутку від інвестування страхових резервів – приєднуються до страхових резервів і не належать страховику.

Розглянуто інвестиційні портфелі страховиків з страхування життя і виявлено, що компанії не наважуються вкладати гроші в іпотечні сертифікати або видавати кредити позичальникам. Подібна ситуація склалася з інвестиціями в економіку – обсяги вкладень страховиків в цей напрям близькі до нуля. Найбільш прибутковими інвестиційними проектами, куди вкладають тимчасово вільні кошти

компанії, є державні цінні папери (25–35%), банківські депозити (10–50%) та правимоги до перестраховиків (20–25%). Аналіз інвестиційної діяльності страховиків, формування інвестиційних потоків дав змогу виявити, що тимчасово вільні фінансові ресурси, залучені до інвестиційних проектів, мають рентабельність 4–11%.

У роботі здійснено оцінку ефективності діяльності компаній з страхування життя, що дало змогу зробити висновки про фінансовий стан компаній за 2006–2011 рр.:

1. Компанії з страхування життя можуть мати високу загальну ліквідність, проте дуже низьку абсолютну ліквідність, але для них достатньо зосереджувати 20–35% коштів на поточних рахунках. Перевищення такого рівня свідчить про нераціональне використання грошових потоків компанії.

2. Чим вищий показник автономії, тим менше позикових коштів залучає компанія. Оскільки страховий бізнес базується, в основному, на внесках клієнтів, то збільшення частки власних коштів відображає підсилення позицій страховика і його незалежності.

3. Виявлено, що попри високі показники фінансової ефективності діяльності страхових компаній, дві з них знаходяться в стані високої та дуже високої ймовірності банкрутства.

На рисунку 2 відображено результати за 2009–2011 рр.:

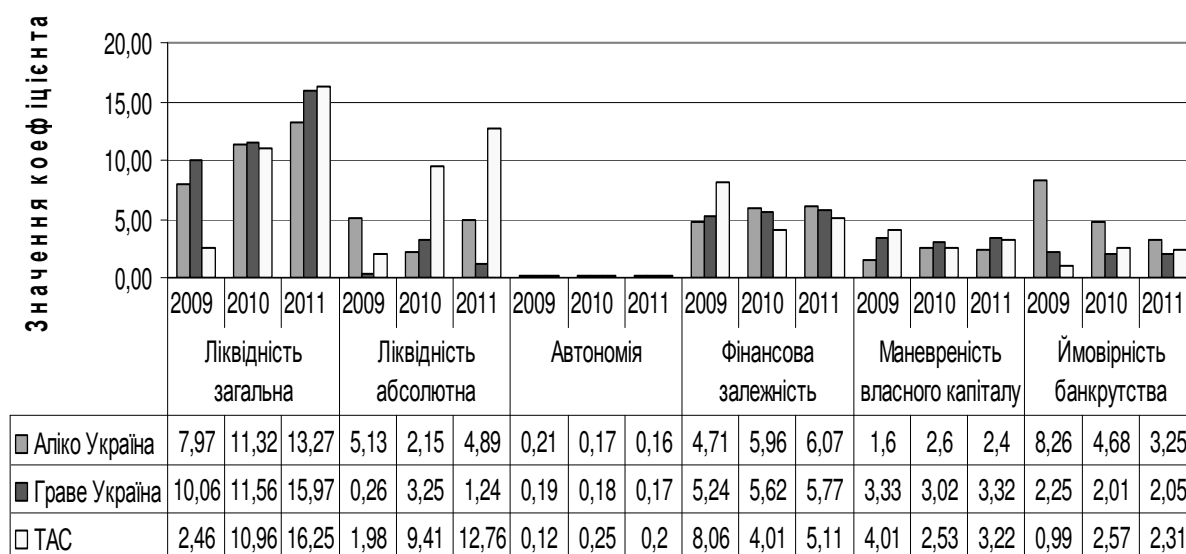

Рис. 2. Показники оцінки ефективності діяльності страхових компаній з страхування життя за 2009–2011 рр.

Комплексний аналіз страхових компаній є прикладом детального вивчення ефективності діяльності страховика для прийняття рішення в обранні страхової компанії з накопичувального страхування життя; дає можливість оцінити, наскільки компанія готова до погашення своїх зобов'язань та боргів, чи вона є незалежна з фінансового боку, а стан активів та пасивів компанії відповідає завданням його фінансово-господарської діяльності.

У третьому розділі дисертації "**Перспективи розвитку страхування життя в Україні**" основну увагу зосереджено на напрямках удосконалення страхування життя в Україні; здійснено прогнозування стану статутного капіталу страховиків на 2013–2016 рр., запропоновано джерела його збільшення; проаналізовано умови пенсійного забезпечення в контексті страхування життя; запропоновано проект інвестування тимчасово вільних коштів у банківський депозит; виявлено та узагальнено чинники збалансування інтересів страховика та страхувальника в контексті розвитку страхування життя.

На основі комплексного аналізу і оцінки ефективності функціонування страхових компаній з страхування життя, а також дослідження законодавчої бази встановлено, що при створенні страховика з страхування життя всі компанії виконують умови законодавства і формують статутний фонд у розмірі не менше 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України, але впродовж багатьох років свого існування деякі компанії не збільшують його обсягу. Оскільки законодавство визначає, що через 5 років після вступу України до СОТ статутний капітал такої компанії повинен становити 10 млн. євро, варто розпочати поступове збільшення розміру статутного фонду. У роботі здійснено розрахунки та запропоновано джерела збільшення розміру статутного капіталу впродовж 2013–2016 рр.

Одним із напрямів удосконалення страхування життя є активізація інвестиційної діяльності страховика. Запропоновано проект інвестування тимчасово вільних коштів в банківські депозити.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України здійснює контроль за розміщенням активів страхових компаній та відповідно до Розпорядження № 3104 від 17.12.2004 р. визначає напрями інвестування коштів страхових резервів. Згідно з законодавством в банківські депозити страховику дозволено інвестувати найбільшу кількість страхових резервів, а саме 70%. Банківський депозит – прибутковий фінансовий інструмент, але мало досліджений як об'єкт інвестування. Саме тому, банківський депозит є одним із основних джерел активізації інвестиційної діяльності страховиків з страхування життя.

Опрацьовано інформацію про банки та їх стан на фінансовому ринку. Виявлено, що основними учасниками банківської сфери є "Державний ощадний банк України", "Укрексімбанк", "Приватбанк", "Укрсоцбанк" та "Райффайзен банк Аваль", які визначено "надійними" банками. Під "надійним" розуміється банк, інвестиційний рівень якого за національною рейтинговою шкалою становить uaAAA, uaAA чи uaAa (найвища, дуже висока, висока кредитоспроможність).

Розрахунки показали, що інвестиції в банківський депозит є прибутковою справою, оскільки для проекту залучено лише 50% дозволених коштів. Розрахувавши середній прибуток від інвестиційних проектів, визначено середній прогнозований дохід від інвестування страхових резервів в банківський депозит в повному обсязі (табл. 1).

Фактичний та прогнозований дохід від інвестування коштів в депозити банків

Показники	Дохід від інвестиційної діяльності на 31.12.2011 р.			Прогнозований дохід від інвестиційних проектів в депозити банків на 2013 р., тис. грн.	Різниця між прогнозованим та фактичним показником, +; – тис. грн.
	Фактично	В т. ч. від депозитів			
		%	тис. грн.		
Аліко Україна	55603,0	10,3	5727,1	56632,9	50905,8
Граве Україна	22287,0	46,0	10252,0	49442,0	39190,0
ТАС	37599,0	38,0	14287,6	36596,4	22308,8

Зроблено розрахунки за показниками максимального грошового вкладу, відсотковою ставкою депозиту, врахувавши обмеження законодавства, визначено прогнозований рівень прибутку для страхових компаній, який значно перевищує фактичний рівень інвестиційного прибутку. Тому на сучасному етапі банківський депозит є прибутковою сферою інвестування тимчасово вільних коштів страховика з страхування життя. Чим більший показник інвестиційного прибутку, тим більше буде зацікавлених у довгостроковому страхуванні життя.

У роботі здійснено експертний аналіз показників впливу на вибір страхової компанії з метою накопичення коштів на майбутні періоди. Для вибору страховика важливими стали такі основні фактори страхової накопичувальної системи, як: вільний вибір компанії страхування; рівень інвестиційного прибутку; досвід діяльності у сфері накопичувального страхування. Тому в основі попиту на страхові продукти лежать потреби людини в страховому захисті, фінансовому забезпеченні та ін. Коло цих потреб вельми широке і має тенденцію до зростання. Пропозиція страхових продуктів, у свою чергу, виступає як відповідна реакція на ці потреби.

Філософією формування попиту і пропозиції на страхові продукти є економічна і соціальна доцільність проведення страхування людини. На основі такого підходу до попиту і пропозиції на страхові продукти і отриманих результатів експертної оцінки виявлено, що для страховика і страхувальника є спільний інтерес у ціні страхової програми, прибутку, а також для страховика є переважний інтерес в кількості клієнтів, а для страхувальника – надійності страхової компанії. Для збалансованості інтересів страховика та страхувальника обрано такі основні фактори: страхова премія (вартість страхової накопичувальної програми); прибуток страховика; кількість застрахованих; надійність страховика.

Проаналізовано рівновагу інтересів страховика і страхувальника залежно від обсягу попиту і пропозиції і виявлено, що із 1000 експертів бажають застрахуватись 900 (90%) чоловік, з них 13 (1,3%) чоловік хочуть витратити на страхування 6000 грн., 10 (1%) чоловік – 5500 грн., 45 (4,5%) чоловік – 2500 грн., 70 (7%) чоловік – 2000 грн., 100 (10%) чоловік – 1500 грн., 82 (8,2%) чоловіки – 500 грн., 580 (58%) чоловік – 300 грн.

Щоб задовольнити інтереси і страхувальника і страховика, ринок накопичувального страхування життя повинен знаходитись у стані стабільної рівноваги. Компанія пропонує мінімальну вартість страхового продукту у розмірі 1500 грн. в рік, для її діяльності є не вигідним зменшення вартості страхової програми. Щодо страхувальника, то із тисячі експертів лише 580 чоловік бажають сплачувати на страхування життя 300 грн. у рік, інша частина – витратити більшу кількість коштів на накопичувальне страхування життя. Графічно виявлено, що точкою рівноваги на ринку буде вартість страхової програми 4000 грн. Із 1000 клієнтів страхової компанії в середньому 525 чоловік сплачують 1500 грн. у рік страхових внесків, тоді як 4000 грн. (ціна рівноваги) лише 2,5% (25 чол.). Запропоновано врахувати всі фактори формування такого ринку і розрахувати оптимальні показники для збалансування інтересів страховика та страхувальника.

Результати відображено на рисунку 3.

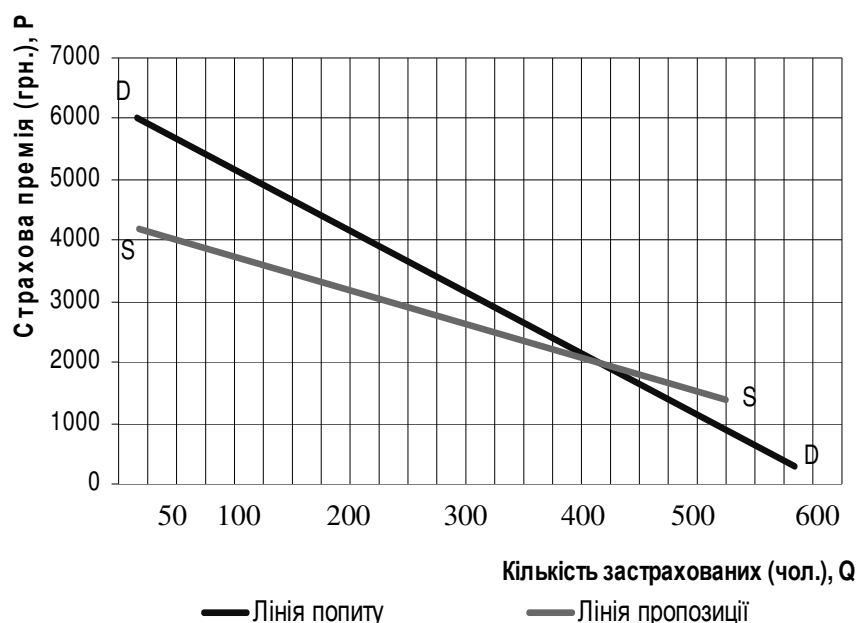

Рис. 3. Рівень збалансування інтересів страховика і страхувальника, за умов використання оптимальних результатів

Досліджено, що для отримання оптимальних результатів у збалансуванні інтересів страховика і страхувальника потрібно врахувати наступні чинники:

- рівновага ринку досягається при вартості програми 4000 грн.;
- мінімальна ціна пропозиції 1500 грн., 525 чол. сплачують щороку таку суму страхових внесків;
- фактична кількість страхувальників при рівноважній ціні (4000 грн.) програми становить в середньому 25 чоловік;
- попит на страхову продукцію і бажання людини здійснювати страхування життя є сталою і не змінює своїх позицій;
- страховик повинен врахувати бажання страхувальників і змінити рівень мінімальної та максимальної вартості страхового продукту;

Задоволення інтересів страховика і страхувальника відбудеться при вартості страхової програми 2000 грн. (рис. 3) і бажаючих застрахуватись 420 чоловік. Для людини така вартість страхової програми є не тільки задовільною (потрібно заощадити 167 грн. в місяць), але і фінансово привабливою при закінченні дії договору, адже на 20 років програми страхування страхова сума буде становити біля 40000 грн., а при сплаті 300 грн. – біля 6000 грн. Для страховика розмір страхової премії 2000 грн. є привабливим, оскільки така сума є вище мінімально пропонованої і в такому разі принесе компанії більший прибуток за рахунок і кількості, і вартості угоди з страхування життя.

Доведено, що одним з напрямів переходу до стабільного ринку страхування життя є обов'язкове державне регулювання даного процесу. Тому для функціонування рівноваги інтересів страховика та страхувальника необхідно: внести зміни до законодавства України щодо визначення переліку компаній з страхування життя за рівнем фінансового стану категорії uaAAA або uaAA, з якого громадяни повинні обов'язково, але на власний розсуд, обрати компанію для накопичувального страхування життя; врахувати при розрахунку вартості програми мінімальну заробітну плату та рівень фінансової забезпеченості людини. Задоволення таких чинників збалансує інтереси страховика і страхувальника в питаннях страхування життя.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано нове вирішення важливої науково-практичної проблеми – обґрунтування теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо удосконалення страхування життя в Україні. Це дало підстави сформулювати такі висновки і пропозиції теоретичного і практичного характеру:

1. Тракткування науковців щодо поняття "страхування", виокремлені автором в три підходи, дали змогу розкрити економічну сутність дефініції та визначити, що страхування – це фінансово-економічні відносини, що виникають між суб'єктами страхування з метою створення страхових (грошових) фондів за рахунок страхувальників, які зацікавлені у захисті своїх інтересів, майна, здоров'я та життя за умови настання страхових випадків і повного або часткового відшкодування їх втрат від непередбачених подій та надання допомоги у разі настання страхових випадків страховиком, що регламентується страховим договором. Обґрунтовано, що "страхування життя" варто розглядати як вид матеріального захисту людини страховиком в разі настання страхових подій (нещасного випадку чи хвороби, смерті застрахованої особи або дожиття), що обумовлено договором страхування між страховиком і страхувальником, за умови регулярної сплати страхових премій страхувальником та виплати страхової компенсації при виникненні таких випадків – страховиком.

2. В процесі дослідження теоретичних засад організаційно-правового забезпечення у хронологічній послідовності виявлено, що з прийняттям незалежності, Україна почала самостійно вирішувати всі аспекти законодавства про страхування життя. 1991–1996 рр. стали періодами створення та прийняття перших

актів із регулювання діяльності страхових компаній з страхування життя. 7.03.1996 р. Верховна Рада України прийняла Закон України "Про страхування", що було зумовлено нагальною потребою внесення змін в законодавство про страхування, оскільки воно вже не могло ефективно регулювати діяльність страхових організацій та інших учасників страхового ринку України. На кінець 90-х років ринок страхування життя характеризується збільшенням кількості договорів страхування та досяг якісно нового рівня розвитку, проте ще сильно відстає від рівня страхування життя в країнах з ринковою економікою. Це зумовлює необхідність проведення глибоких економічних реформ, в тому числі удосконалення ринку страхування життя в Україні.

3. Аналіз передумов функціонування страхових компаній з страхування життя в три етапи дав змогу удосконалити систему показників, що відображають фінансове забезпечення, ефективність діяльності компаній та їх інвестицій. Адаптовані загально прийняті статистичні коефіцієнти до страхової діяльності: коефіцієнт покриття страхових премій страховими резервами, коефіцієнт забезпечення страхових платежів статутним капіталом, коефіцієнт ліквідності страхових платежів, прибутковість страхових премій, рентабельність інвестицій. Такі показники широко розкривають вплив окремих факторів на страхові премії, які є основним джерелом інвестицій.

4. Страхові компанії з страхування життя за період 2006–2011 рр. мають задовільне фінансове забезпечення зі змінним характером, займають стійкі позиції на ринку страхування життя, є лідерами в даній галузі серед інших страховиків. Однак, компанія "ТАС" та "Граве Україна" не збільшують розміри статутного капіталу компанії, на відміну від компанії "Аліко Україна", яка збільшує забезпечення через статутний фонд компанії.

5. Страховики з страхування життя використовують для інвестування тимчасово вільні кошти та страхові резерви компанії. Найпривабливішими сферами розміщення інвестиційних потоків є державні цінні папери, банківські депозити та нерухомість. За результатами інвестиційної діяльності рентабельність інвестування за 2011 р. становила 8,6 для "Аліко Україна", 3,9 для "Граве Україна" та 9 для "ТАС". Рентабельність такої діяльності є середньою, при розподілі інвестиційного прибутку між клієнтами спостерігається низька прибутковість на 1 гривню страхової премії. Тому варто розширити напрями інвестиційної діяльності компаній, розглянути перспективи інвестування в сфері банківського депозиту.

6. Показники діяльності, що оприлюднюють страхові компанії, не дають змогу у повному обсязі оцінити їх фінансовий стан, ефективність діяльності, тому для аналізу використано внутрішню інформацію страхових компаній, їх фінансову звітність. Показники загального доступу поверхнево характеризують діяльність компанії, аналіз фінансової звітності дає глибоку оцінку. Дослідження показали, що комплексна оцінка ефективності діяльності страховиків відображає реальну картину фінансового стану, фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності компанії, фінансової привабливості, а також можливості її банкрутства. Важливим результатом дослідження є виявлення ймовірності настання банкрутства: компанія "Аліко Україна" не підлягала загрозі банкрутства впродовж 2006–2011 рр., така

ймовірність дуже низька; компанія "Граве Україна" знаходиться у стані високої ймовірності банкрутства; для компанії "ТАС" є дуже висока ймовірність настання банкрутства, тому потрібно вчасно реагувати та поправити фінансовий стан компаній, що підтверджує важливість комплексного аналізу оцінки ефективності діяльності страховиків з страхування життя.

7. Розвиток страхування життя в Україні зумовлює пошук напрямів його удосконалення. Недостатній рівень статутних фондів страховиків не дозволяє забезпечити виконання законодавства при вступі України в СОТ, тому подано розрахунки та рекомендації щодо підвищення розміру статутного капіталу страховиків. Недостатньо дослідженою залишається проблема пенсійного забезпечення через програми довгострокового страхування життя у страхових компаніях на загальнообов'язковому рівні. З'ясовано ряд переваг приватного накопичення в страхових компаніях перед Накопичувальним фондом. Доведено, що умови та показники діяльності страхових компаній перевищують показники недержавних фондів. Накопичувальні фонди тільки починають створюватись, а страхові компанії з страхування життя працюють на ринку багато років, що підтверджується кількістю клієнтів, прибутком компаній. Запропоновано розширити напрями інвестиційної діяльності та детальніше вивчити інвестиційну діяльність в сфері депозитних вкладів в банківських установах.

8. Інвестиційна пропозиція за напрямом розміщення страхових резервів у банківські депозити зумовлює активізацію інвестиційної діяльності страхових компаній з страхування життя. У дисертації удосконалено підходи до розробки та визначення таких проектів: визначення "надійного банку", аналіз його депозитних пропозицій, прогнозування інвестиційного прибутку від депозитних вкладів. Прогнозовані показники, за даним проектом, перевищують фактичні показники інвестиційного прибутку компаній.

Кореляційно-регресивний аналіз інвестиційного прибутку виявив, що на зростання доходу від інвестиційної діяльності впливає зниження середньорічного платежу одного застрахованого клієнта за рахунок збільшення застрахованих в компанії. Це викликає об'єктивну необхідність визначення рівноважної ціни страхового продукту для задоволення інтересів страховика та страхувальника.

9. Основними чинниками, що впливають на визначення оптимальної вартості страхування життя з метою збалансування інтересів страховика і страхувальника, є: вартість страхової послуги, досвід роботи страховика, кількість страхувальників та довіра до компанії. Рівноважною ціною страхової програми є 2000 грн. в рік страхової премії, причому кількість бажаючих застрахуватись становитиме 420 чоловік (в розрахунку на 1000 клієнтів). Доведено, що така ціна продукту є приваблива і доступна для пересічного громадянина і зможе забезпечити високий рівень прибутковості при закінченні дії договору страхування життя.

Сформовані вище результати дисертаційного дослідження дають змогу поглибити теоретичні та практичні основи страхування життя, а запропоновані напрями його удосконалення – покращити інвестиційний клімат держави та підвищити соціально-фінансовий рівень життя громадян.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:***

1. Войтенко Ю. М. Концепція розвитку страхування / Ю. М. Войтенко // Націоналізація і приватизація: Минуле, теперішнє, майбутнє: Наук. вид. Вісн. Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Карабіна. – Х.: АОЗТ "Саммит Харьков", 2003. – Вип. 613. – С. 92–97 (0,37 д.а.).

2. Войтенко Ю. М. Реформування галузі страхування в Україні – вимога часу та об'єктивна необхідність / Ю. М. Войтенко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Наук. зб. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – Вип. I. – С. 217–219 (0,24 д. а.).

3. Войтенко Ю. М. Особливості розвитку страхування життя в Україні / Ю. М. Войтенко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Наук. зб. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – Вип. II. – С. 117–121 (0,29 д. а.).

4. Войтенко Ю. М. Аналіз страхових програм як продукту діяльності компанії "Аліко АІГ Життя" / Ю. М. Войтенко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Наук. зб. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2007. – Вип. III. – Т.2. – С. 148–155 (0,52 д. а.).

5. Войтенко Ю. М. Методологічні основи накопичувального страхування / Ю. М. Войтенко // Наук. вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Економічні науки. – Чернівці: Книги-XXI, 2007.– Вип. I. – С. 375–381 (0,34 д. а.).

6. Войтенко Ю. М. Кому довірити страхування життя? / Ю. М. Войтенко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Наук. зб. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. – Вип. 5. – Т.2. – С. 196–202 (0,4 д. а.).

7. Войтенко Ю. М. Накопичувальна страхова система в Україні / Ю. М. Войтенко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Наук. зб. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – Вип. 6. – Т.1. – С. 181–189 (0,61 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. Войтенко Ю. М. Страхування – шлях до стабільності / Ю. М. Войтенко // Формування сучасної стратегії підприємницької діяльності: зб. мат. VII міжвуз. наук. конф., (Умань, 27 листоп. 2004 р.) / відп. за вип. Лисенко Н. О. – Умань: "АЛМІ", 2004. – С. 215–217 (0,14 д. а.).

9. Войтенко Ю. М. Страховий захист працівників – головна умова стабільної роботи підприємства / Ю. М. Войтенко // Фінансове та інституційне забезпечення підприємництва в Україні: зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конфер., (Київ, 24–25 берез.

2005 р.) / відп. за вип. Худолій Л. М. – Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – С. 13–15 (0,12 д.а.).

10. Войтенко Ю. М. Страхування – життєва необхідність / Ю. М. Войтенко // Наука і освіта 2005: мат. VIII Міжнар. наук.-практ. конфер., (Дніпропетровськ, 7–21 лют. 2005 р.), Том 73. Фінансові відносини / відп. за вип. Біла К. О. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 18–19 (0,1 д.а.).

11. Мельничук Ю. М. Напрями удосконалення діяльності страхування життя / Ю. М. Мельничук // Актуальні питання сучасної економічної науки і практики: мат. IV Міжнар. наук.-практ. конфер., (Львів, 21–22 жовт. 2011 р.) – Львів: ГО Львівська економічна фундація, 2011. – С. 21–24 (0,23 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Мельничук Ю. М. Теорія і практика страхування життя в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси та кредит. – Тернопільський національний економічний університет Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Тернопіль, 2012.

У дисертації розглянуто теоретичні та практичні питання страхування життя в Україні. Розкрито суть страхування в цілому та страхування життя як його підвиду. Проаналізовано законодавчу базу діяльності страхування життя.

У роботі запропоновано власні тлумачення понять "страхування" та "страхування життя". Згруповано та розширено систему показників для аналізу діяльності страхових компаній з страхування життя. Здійснено прогнозування ймовірності настання банкрутства страхової компанії, збільшення розміру статутного капіталу.

Запропоновано критерії для вибору інвестиційного проекту. Розроблено інвестиційний проект щодо інвестування тимчасово вільних коштів страховика в банківський депозит. Здійснено збалансування інтересів страховика і страхувальника щодо вартості страхової програми.

Ключові слова: страхування життя, страховик, страхувальник, страхова компанія, страхова премія, страхові резерви, інвестиційна діяльність, фінансова стійкість.

АННОТАЦИЯ

Мельничук Ю. Н. Теория и практика страхования жизни в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Тернопольский национальный экономический университет Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Тернополь, 2012.

В диссертации рассмотрено теоретические и практические вопросы страхования жизни в Украине. Раскрыта сущность понятий "страхование" и "страхование жизни". Проанализированы особенности законов страхования жизни.

В работе предложено авторское формулирование понятия "страхования" и "страхование жизни". Страхование – система финансово-экономических отношений между страховщиком и страхователем в создании страховых фондов за счет заинтересованных личностей в защите своих интересов, имущества, здоровья и жизни при наступлении страхового случая и полного или частичного возмещения потерь этих людей от непредвиденных событий и выплата им (их семьям) помощи в страховом случае страхователем, что обозначено в договоре страхования. Страхование жизни – вид материальной защиты человека страховщиком вследствие несчастного случая или болезни, а также смерть страхователя или дожитие, что обусловлено в договоре страхования между страховщиком и страхователем, на условии регулярных страховых платежей и выплаты страховой суммы, при возникновении страховых случаев – страховщиком.

Систематизированы показатели для анализа деятельности страховых компаний по страхованию жизни. Адаптированы общепринятые статистические показатели к страховой деятельности: покрытие страховых премий страховыми резервами; обеспечение страховых платежей уставным капиталом; ликвидность страховых платежей. Эти показатели раскрывают влияние отдельных факторов на страховые премии. Сделано прогнозирование вероятности банкротства страховой компании, увеличения размера уставного капитала.

Проведенный анализ оценки эффективности деятельности компаний дал возможность констатировать, что отображение реального состояния страховых компаний возможно лишь с помощью комплекса финансовых показателей, которые направлены на отображение обеспечения, инвестиционной деятельности и финансового состояния. Анализ финансового обеспечения осуществлен с помощью финансовых показателей: уставной капитал – как критерий законодательного обоснования создания страховой компании по страхованию жизни; собственный капитал – достаточность капитала обеспечивает покрытие принятых обязательств; страховые премии – основной источник финансового обеспечения страховщика, формирования резервов и обеспечения инвестиционной деятельности; страховые резервы – гарант платежеспособности страховщика, которые формируются за счет страховых премий и доходов от инвестирования средств таких резервов; активы – обобщающий показатель финансового обеспечения компании.

В работе осуществлен экспертный анализ показателей влияния на выбор страховой компании. Для выбора страховщика важными стали такие основные факторы страховой накопительной системы, как: свободный выбор компании страхования; уровень инвестиционной прибыли; опыт деятельности в сфере накопительного страхования. Спрос на страховые продукты обусловлен потребностью человека в страховой защите, финансовом обеспечении и др. Круг этих потребностей весьма широк и имеет тенденцию к росту. Предложение страховых продуктов, в свою очередь, выступает как соответствующая реакция на эти потребности.

Философией формирования спроса и предложения на страховые продукты является экономическая и социальная целесообразность проведения страхования человека. Такой подход к спросу и предложению на страховые продукты и полученные результаты экспертной оценки, дает возможность утверждать, что для страховщика и страхователя есть общий интерес в цене страховой программы, прибыли, а также для страховщика есть подавляющий интерес в количестве клиентов, а для страхователя – надежность страховой компании. Для сбалансированности интересов страховщика и страхователя, избраны такие основные факторы: страховая премия (стоимость страховой накопительной программы); прибыль страховщика; количество застрахованных; надежность страховщика.

Предложены критерии для выбора инвестиционного проекта. Рассмотрено депозитные предложения банковских учреждений и их финансовое состояние. На основании выбранных, за рейтинговыми показателями, банков разработан инвестиционный проект, который касается инвестирования временно свободных денег страховщика в банковский депозит. Сделано сбалансирование интересов страховщика и страхователя в вопросах стоимости страховой программы.

Ключевые слова: страхование жизни, страховщик, страхователь, страховая компания, страховая премия, страховые резервы, инвестиционная деятельность, финансовая устойчивость.

ANNOTATION

Melnychuk Y. Theory and Practice of Life Insurance in Ukraine. – Printed as manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Economic sciences, specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Ternopil National Economic University, Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine, Ternopil, 2012.

The research is devoted to theoretical, methodological and practical issues of life insurance in Ukraine. The essence of insurance in general and life insurance as its subspecies is disclosed. The legal framework of life insurance is analyzed.

In work the own concepts of "insurance" and "life insurance" are offered. The system of indicators for the analysis of insurance companies Life Insurance is grouped and expanded. The likelihood of bankruptcy insurance company, increase of its share capital is predicted.

The criteria for a choice of the investment project are offered. The investment project for investing temporarily idle funds in bank deposit insurer is developed. It is made adjustment interests of the insurer and the insured in questions of cost of the insurance program.

Keywords: life insurance, the insurer, the insured, the insurance company, insurance premium, insurance reserves, investment activity, financial stability.